

Хвист В.А.

Крымские татары и советская власть в 1920-30-х гг.

Проанализировано политику большевиков, которая проводилась на территории Крыма в отношении крымскотатарской интеллигенции в течение 20-30 годов. Определена суть политики коренизации-татаризации, период проведения которой считают «золотым веком» культурно-национального возрождения и развития крымскотатарского народа. Однако, такой подъем не было долговременным. Со сворачиванием татаризации, как и других коренизаций в советском государстве, крымскотатарский народ, прежде всего его интеллигенция, становится жертвой массовых политических репрессий. Первая и вторая волны репрессий в Крыму, продолжавшихся с конца 1920-х по конец 1930-х годов стали мощным и фактически сокрушительным ударом по крымскотатарскому национально-освободительному движению. Всем арестованным предъявляли стандартные обвинения в контрреволюционной, националистически-буржуазной миллифиркивской пропаганде. Так, автором предпринята еще одна попытка напомнить о трагедии крымскотатарского народа и показать как она готовилась на культурном фоне.

Ключевые слова: крымскотатарский народ, коренизация, Татаризация, национально-культурное возрождение, политические репрессии, судебные дела, «Мили Фирка».

Khvist V.O.

Crimean Tatars and the Soviets in the 1920-30's.

Analyzed the policy of the Bolsheviks, which was held in the Crimea against Crimean Tatar intelligentsia within 20-30 years of the twentieth century. Defined the essence of indigenization policy-tataryzatsiyyi, which considered during the "golden age" of cultural and national revival and development of the Crimean Tatar people. However, this rise was not long-lasting. With the phasing tataryzatsiyyi as other korenizatsiyyi in the Soviet Union, the Crimean Tatar people, especially its intellectuals, becomes a victim of mass political repressions. The first and second wave of repression in the Crimea, which lasted from the late 1920s to late 1930s were actually a powerful and devastating blow to the Crimean Tatar national liberation movement. Everyone arrested presenting the standard charges of counter-revolutionary, nationalist-bourgeois millifirkivskiy propaganda. Therefore, the author made another attempt to recall the tragedy of the Crimean Tatar people and show how she was preparing for the cultural background.

Key words: Crimean Tatar people, indigenization, tataryzatsiyya, national and cultural revival, political repression, court cases, "Mealy Firka".

УДК 373.1:303.446.4(477.75)

М.А. ЖУРБА

**КРИМСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО У КОНТЕКСТІ ЕТНОПОЛІТИКИ
БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ В 20 – 30-Х РР. ХХ СТ.:
КОНЦЕПТУАЛЬНО-ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС**

Аналізуються проблеми кримського шкільництва у контексті національної політики комуністичної верхівки упродовж міжвоєнної доби. Визначено етапи наукового осмислення радянськими і вітчизняними істориками освітньої системи в регіоні та запровадження радянської педагогіки у навчальний процес загальноосвітніх кримськотатарських шкіл.

Ключові слова: Україна, історіографія, Крим, кримські татари, шкільна освіта, радянська влада.

«Коли історія невблаганно застає нас зненацька, – а це стається раніше чи пізніше – власний неприємний досвід силою змушує нас знову замислитися про людську історію і людську долю».

А. Дж. Тойнбі

Україна втратила Крим, а Крим втратив, попри усі проблеми свого автономного статусу, не лише Україну, але і можливості цивілізаційного поступу. Окрім головного натхненника, організатора і виконавця цієї потворної експансіоністської акції – кремлівського монстра, анексії кримського півострова сприяла нерішуча поведінка європейського політикуму, геополітична позиція уряду США, зацікавленого у тому, щоб путінська Росія заковтнула «кримську наживку» і опинилася поза форматом міжнародного права. Відповідальність лежить і на тимчасовому керівництві пост-януковичської України, яке чіплялося за владу верховних військових очільників на

суші і на морі, що калейдоскопічно змінюючись, віддавали кримським патріотам безглузді у військовому і цинічні у моральному сенсі накази – «тримайтесь!».

За недолугі «ігри розуму» політиків, як завжди сповна заплатила унікальна кримська земля, перетворена на військовий полігон, прості люди і молоде покоління позбавлене освітньої перспективи. Відбулося своєрідне суспільне «дежавю», повернення у зовсім не віртуальне радянське тоталітарне минуле з усіма політичними, економічними, соціокультурними та ментальними наслідками.

Стосовно освітньої системи, то після анексії Криму Російською Федерацією школярі півострова та їхні батьки опинилися на роздоріжжі – або продовжувати навчання за законами окупантів, або їхати на материкову Україну. Останніх, до речі, і було, і є чимало. Якщо 2013-2014 навч. рік школярі закінчували ще за українськими підручниками та українською програмою, то вже з першого вересня 2014 року – кримські учні зіткнулися з російськими стандартами освіти. Саме з цього часу розпочалися проблеми як для учнів, так і для батьків. Як говорять дорослі та діти, нині вони зазнають значних навчальних перевантажень. Процес набуття нових знань перетворився в елементарне нескінченне заучування на пам'ять. Наприклад, якщо раніше дитина вивчала з російської літератури один-два вірші на тиждень, то тепер новий вірш потрібно вчити майже щодня.

Крім того, ніяких методик адаптації до перехідного періоду запропоновано не було. Але ж зміст шкільної програми та освітніх стандартів в українській та російській шкільній освіті суттєво різняться! Навіть на рівні нових навчальних дисциплін, багато учнів досі не можуть переорієнтуватися на нові та незвичні предмети, як-то «Історія Росії», «Військова підготовка» або «Основи православної культури». Після анексії Криму в школах півострова спостерігається нерівномірний розподіл годин на вивчення державних мов: російською мовою виділяється 5, а при шестиденній системі навчання – 6 годин на тиждень, кримськотатарська та українська мови викладаються в якості факультативу або взагалі не вивчаються.

Змінилася й система оцінювання. Замість сучасної, прийнятої в Україні, європейської 12-ти бальної системи оцінювання, кримчани знов повернулися до радянського минулого та 5-ти бальної системи. Такий перехід, зазначають фахівці, може негативно позначитися на мотивації школярів до навчання. І діти вже нового покоління опиняться в якомусь минулому часі, а реальне життя буде істотно відрізнятись від запропонованого в російських підручниках.

Натомість нові предмети, інша система оцінювання та великі навантаження – це не єдині проблеми, що спіткали школярів. Так, згідно з російськими законами, відтепер випускники шкіл мають скласти єдиний державний іспит, замість прозорого та звичного для українських учнів тестування. Виняток було зроблено лише для випускників 2013 та 2014 рр. Вони зможуть обрати: або добровільно здати державний іспит, або спробувати скласти тести до вищого навчального закладу.

Не найкраща ситуація й у кримських студентів. Більшість державних вишів, які працювали на півострові, об'єднали у так званий Кримський федеральний університет. Єдиними, хто активно чинив опір цьому нововведенню, стали студенти Кримського медичного університету. Вони проводили мітинги, пікети і навіть писали листа Путіну. Але це не врятувало їхній навчальний заклад від об'єднання з іншими. Водночас фахівці застерігають кримських студентів: дипломи, які вони отримують в анексованих університетах, визнаватимуться лише в межах Криму та Росії, а от для решти світу кримські випускники не існуватимуть як дипломовані фахівці [1].

Ситуація з українською освітою в Криму вкладається в матрицю загального підходу нової російської влади до всіх інших національних сфер – у нас все добре, це не ми, вони самі у всьому винні. Так, формально працюють поодинокі українські класи, в навчально-виховному комбінаті – Кримському федеральному університеті –

збереглася кафедра української філології, яка навчає і випускає студентів. Наче все добре, якщо не заглиблюватися у зміст, який є основою основ процесу отримання знань. Зміст буфалорний: у школах на уроки української мови та літератури заборонено носити підручники, студенти, які навчаються, не мають можливості пройти практику в школі, повноцінно отримувати сучасні навчальні та наукові знання, без доступу до оновлених бібліотечних фондів і, головне, перспектив. Масовою стала перепідготовка викладачів з української на російську мову як у вищій, так і середній школі, руйнується професійне ядро. Водночас попит на українську освіту, як і все українське в Криму, існує [2].

Зазначені обставини роблять актуальним ретроспективний погляд на добу комуністичного владарювання у Криму в 20 – 30-х рр. минулого століття, необхідність оцінити через призму історіографічної традиції концептуальні засади більшовицької освітньої політики. Зі встановленням в Криму радянської влади в листопаді 1920 р. існувала нагальна потреба вирішення національного питання. Нова влада надавала йому величезного значення. Характер вирішення національного питання мав стати зразком для інших країн, викликати симпатії пригноблених народів до Радянської Росії. Більшовицька влада прагнула до експорту революційних ідей на колоніальні території Близького Сходу. Розвиток народної освіти став одним з важливих компонентів більшовицької етнополітики. Ідеї побудови комуністичного суспільства необхідно було доводити до селянської маси їхньою рідною мовою. Влада прагнула створити собі позитивний образ серед селян різних національностей Кримської АРСР. Шкільна освіта мала виконати центральне завдання – виховати людину з новим світоглядом. Компартійному керівництву потрібні були сумлінні виконавці більшовицьких програм перетворення суспільства. В шкільному процесі широко використовувалась ідеологія в дусі примітивного марксизму. Шкільний навчальний процес вирізняла ідеологізація і радянизація. Для кримськотатарських шкіл 1920-30-ті рр. стали часом величезних випробувань. Можна виділити як позитивні, так і негативні сторони цих змін. Школи повністю змінили характер організації навчального процесу. Ці двадцять років стали часом величезних змін в роботі кримськотатарських шкіл і їх вивченню присвячене дисертаційне дослідження. Необхідно зазначити, що відбулась дегуманізація навчального процесу. Кримськотатарські конфесійні навчальні заклади виховували цільну людину, формували світогляд, який базувався на морально-релігійних нормах. В процесі перетворень школа набула світського характеру, в кримськотатарських школах були засновані осередки піонерських та комсомольських організацій які мали сприяти формуванню «нової людини». Школа стала місцем боротьби ідеологій, оскільки в 1920-х рр. становлення тоталітарної системи проходило повільно. Позитивним чинником було розширення мережі кримськотатарських шкіл і шкіл національних меншин Кримської АРСР. Суттєво розширився доступ до освіти дітей, зменшилась неписьменність серед інших верств населення. Але ж відбувалося збільшення кількості початкових, а не середніх кримськотатарських шкіл. Тільки частина дітей могла, закінчивши початкову школу, продовжити навчання в середній школі і потім стати студентами технікумів і вищих навчальних закладів. Тому процес татаризації шкільної освіти (як різновид коренізації в Криму) мав, в основному, кількісний, а не якісний напрям. Школи національних меншин, які проживали в Кримській АРСР, в своїй роботі відчували ще більше труднощів. Об'єктивними причинами цих труднощів були територіальна розпорошеність німців, болгар, греків, вірмен, караїмів, кримчаків по містах і селах Криму, їх незначна кількість, використання діалектів, а іноді і різних мов. Ці обставини дуже ускладнювали створення шкіл, підбір вчителів, друкування підручників, розробку навчальних програм. Влада нерівномірно приділяла увагу до освіти різних національних меншин. Найбільш інтенсивно Наркомос Криму займався школами національних меншин в 1925-1930 і 1934-1936 рр. Чи не найбільшу увагу влада приділяла вчительському корпусу

Наркомосу Криму. По-перше, влада прагнула здійснювати постійний контроль за ходом навчального процесу, змістом викладу матеріалу. Цей контроль реалізовувався через розробку навчальних планів і програм, друкування підручників. В 1930-х рр. навчальні програми дедалі більше стають насиченими ідеологічними догмами в дусі примітивного марксизму. Наркомос Кримської АРСР через курсові заходи здійснював знайомство вчителів з марксистською педагогікою. Курси перепідготовки були важелем впливу на свідомість освітян. Стратегічною метою Наркомосу Кримської АРСР була повна заміна тих педагогів, які здобули освіту і мали дореволюційний стаж роботи. Це перш за все стосувалося національної кримськотатарської інтелігенції. Компартійні місцеві ватажки ставилися до неї з підозрою і недовірою, оскільки ця інтелігенція виховувала молодь в дусі національних традицій і сприяла формуванню національної свідомості. Наркомос Кримської АРСР за вказівкою керівних партійних органів здійснював епізодичні чистки серед вчителів. В 1928-1929 рр. чистки мали вибіркового характеру, а в 1937-1938 рр. це були вже масові репресії. Вчителі вже були залякані і морально пригнічені. Саме керівництво Наркомосу Криму було дезорієнтоване в політичному плані і боялось проявити будь-яку ініціативу. Цей фактор дуже негативно позначився на якості навчального процесу. Страх і педагогічна творчість речі несумісні. На зміну старим досвідченим педагогам приходили висуванці за комсомольськими рознарядками, єдиною «заслугою» яких було соціальне походження та «ідеологічна витриманість». Часто наркоми освіти Криму не розуміли, чого від них вимагає партійне керівництво. В 1930-х рр. склад вчительського корпусу було суттєво змінено. Два педагогічних технікуми Криму і Кримський педагогічний інститут здійснювали підготовку нових вчителів, яких потребував процес введення в 1930-1932 рр. обов'язкового початкового, а потім і семирічного навчання. Серед вчителів шкіл Криму близько половини мали тільки початкову освіту, тому нагальною була потреба підвищення їхнього фахового рівня. Цю проблему в передвоєнний час так і не вдалося вирішити, якісні показники роботи навчальних закладів були низькими. В умовах формування тоталітарної політичної системи державна політика в галузі освіти набувала масово-кількісного характеру без урахування національних особливостей Криму. Це знівелювало багато досягнень 1920-х рр. в галузі освіти кримських татар і національних меншин Кримської АРСР.

Протягом зазначеного двадцятиріччя не було вирішено проблему фінансування освітньої галузі Кримської АРСР. В першій половині 1920-х рр. налагодженню стабільного фінансування закладів освіти заважали наслідки господарської розрухи періоду громадянської війни і «воєнного комунізму». Другим чинником, що затримував збільшення надходжень коштів освітянам, був перехід промислових підприємств на госпрозрахунок в умовах непу. Виділення коштів на освіту означало для цих підприємств відволікання грошей із господарського обігу. Тому кримські трести фінансували, в першу чергу, заклади професійно-технічної освіти. Професійні школи, ФЗУ і технікуми мали підготувати потрібні кадри для галузей кримської промисловості. Обсяги фінансування збільшилися в першій половині 1930-х рр. у зв'язку з введенням обов'язкової початкової освіти. Але ж кошти витрачалися лише на збільшення кількості вчителів, придбання підручників. Проблема браку шкільних приміщень, капітального будівництва так і не була вирішена.

В умовах недостатнього державного фінансування велике значення для існування і розвитку навчальних закладів мала допомога громадських, профспілкових, національно-культурних організацій і сільського населення. На селі общини укладали з Наркомосом Кримської АРСР угоди на матеріальне забезпечення вчителів та утримання шкіл. Кримська Рада професійних спілок брала участь у фінансуванні таких заходів кампанії загального навчання, як сніданки для школярів, одяг для дітей з бідних сімей, паливо для шкіл. Роль національно-культурних організацій у стосунках із закладами освіти, простежується тільки в 1920-х рр. В 1930-х рр. існували лише

громадські і профспілкові організації контролювані владою, і громадська ініціатива суттєво звузилася, а незабаром і зійшла нанівець. Позитивним аспектом у роботі професійної освіти була діяльність робітничих факультетів. Робітфаки реалізовували соціальну мобільність молоді, давали змогу вихідцям з незаможних родин здобути вищу освіту.

Стосовно історії теми, слід зазначити – історіографія етнополітики та розвитку народної освіти, пройшла кілька етапів. Перший етап датується 1920-30-ми роками. Другий етап – 1940-і – початок 1960-х років. Третій етап – з початку 60-х до 80-х рр. ХХ ст. Заключний етап почався з середини 1980-х і продовжується до цього часу. Дана періодизація значною мірою умовна. У її основу покладено внутрішньополітичні чинники, ступінь впливу тоталітарної системи і сучасних політичних реалій на розвиток історичних досліджень. На жаль, розвиток гуманітарних наук у країні залежав від політичного замовлення та ідеологічних настанов комуністичної партії. Горезвісний принцип партійності в радянській історіографії завдав істотних втрат історичним дослідженням.

Вивчення курсу коренізації, його втілення у сфері народної освіти почалося уже в 20-х рр. ХХ ст. Роботи цього періоду здебільшого не мали наукового характеру, їх авторами були партійні функціонери, працівники і керівники закладів освіти. Період двадцятих років, час непу, вирізнявся певною свободою думки, можливостями для дискусії. Видання цього періоду мали пропагандистське спрямування. Наркоми освіти, працівники шкіл прагнули розповісти своїм читачам про ті проблеми, які характеризували новостворену систему освіти. Слід виділити збірники статей і виступів наркома освіти РРФСР А.В. Луначарського [3], керівника народної освіти України Р. Ряппо [4]. Специфіку даних публікацій визначав їх концептуально-ідеологічний характер. Педагогіка 1920-х рр. була багата на широкомасштабні експерименти щодо організації навчального процесу: нові плани і програми, роль учителя, підготовка і видання нових підручників [5]. У літературі того часу аналізувалась реалізація курсу коренізації в навчальних закладах, в діяльності створених національних районів. Авторами цих робіт були також керівники вищої ланки партійно-радянського керівництва [6]. Узагальнювальний аналіз розвитку Кримської АРСР, національних процесів, розвитку навчальних закладів знаходимо в ювілейному збірнику, виданому Кримським ЦВК в 1925 р. [7] Варто згадати, статтю Б. Вологдіна, розміщену в цьому збірнику з детальним аналізом демографічних процесів, які відбувалися в автономії і людських втратах від голоду 1921-1922 рр. [8, с. 38-51]

Слід зазначити, що статті наркомів освіти Кримської АРСР К. Хамзіна, З. Мухітдінова, У. Баліча, «Октябрьская революция и народное просвещение», «Местный бюджет и народное образование», «Состояние народного просвещения в Крыму» вирізняються інформаційною насиченістю, значною кількістю статистичних зведень про заклади освіти, обсяги фінансування шкіл, професійно-технічних закладів [9]. Значний обсяг статистичного матеріалу про розвиток шкіл, національну освіту містить збірка «Десять лет Советского Крыма», виданий до десятиліття встановлення радянської влади в Криму в 1930 р. Редактором збірника був керівник агітпропвідділу кримського обкому І. Козлов. Одна із статей збірника була підготовлена Меметом Кубасевим, головою ЦВК автономії, котрий згодом очолив одне з «антипартійних угруповань» [10]. М. Кубасев критикував зміни в національній політиці більшовиків на початку 1930-х рр. Автор не залишив поза увагою і варварського процесу колективізації, здійснюваного в кримських селах, руйнування традиційного устрою кримських татар.

Література 1930-х рр. несе на собі відбиток сформованої тоталітарної системи. Напротязі десятиліття спостерігається зниження рівня правдивості, інформаційної насиченості, об'єктивного аналізу в публікаціях. В той же час посилилась заідеоло-

гізованість, політичних кліше і штампи набувають примітивного, брутального вираження. Як ніякі інші, публікації 1930-х рр. вимагають до себе критичного й обережного підходу при вивченні, оскільки факти в них навмисно перекручувалися, фальсифікувалися історичні події [11]. У зв'язку з запровадженням у 1930-му році обов'язкового загального початкового навчання нарком освіти Криму А. Асанов публікує книгу в якій аналізує проблеми, пов'язані з запровадженням загального навчання. Нарком вказує на необхідну кількість шкільних будинків. Окремо підкреслюється потреба у вчителях, ставляться завдання підвищення рівня їхньої кваліфікації [12]. Статистичні дані про національні групи, що проживають у Криму, на той час публікуються в роботі Н. Дена [13]. Автор аналізує розподіл населення різних національностей по регіонах, вказує на віддаленість одне від одного сіл у степовому Криму, що дуже ускладнювало формування шкільної системи саме в цій частині автономії. Врахування місця проживання дітей різних національностей на території Криму, віковий контингент учнів, належність до мовного середовища, соціальний склад населення визначали специфіку втілення освітнього курсу Наркомосу Кримської АРСР. Проблеми розвитку народної освіти в Криму в роботах 20-х – початку 30-х років аналізувалися досить об'єктивно. Існуючі проблеми не ховалися, був можливий певний плюралізм думок. На відміну від питань освіти, національну політику радянської влади партійні функціонери увесь час розглядали крізь призму класової боротьби та ролі комуністичної партії. Опоненти більшовизму одноznaczно піддавалися політичному ostrакізму. У даному ключі представлена стаття В. Елагина «Націоналістичні сподівання кримських татар в революційні роки» [14]. У здійсненні національної політики в сфері освіти більшовики мали опиратися на кримськотатарську інтелігенцію. Однак ця інтелігенція брала участь у національно-визвольній боротьбі 1917-1920 рр. Через роботу освітніх закладів вчителі формували національну свідомість кримськотатарської молоді. Активність, виявлена кримськотатарською інтелігенцією у політичній боротьбі під час громадянської війни трансформувалась у просвітянську роботу в 1920-х рр. Все це викликало підозру в середовищі РКП (б). Подібна нетерпимість до політичних опонентів, їхніх програм і самого існування наочно простежується в роботі А. Бочагова «Міллі Фірка. Націоналістична контрреволюція в Криму», присвяченій кримськотатарській партії Міллі-Фірка [15]. А. Бочагов у своїй роботі стверджував, що підпільна партія Міллі-Фірка найбільших успіхів досягла саме на ниві просвіти. Реалізація національної політики РКП (б) втілювалась у практичній роботі інтелігенцією закладів освіти, яка виявила прихильність і лояльність до ідей Міллі-Фірка. Так формувався своєрідний симбіоз комунізму і націоналізму. Але для ідеологів і доктринерів РКП (б) цей симбіоз був абсолютно неприйнятний. Необхідно зазначити, що до сьогодення немає повноцінного історичного дослідження, яке б носило узагальнюючий характер про діяльність цієї кримськотатарської партії. Опубліковані статті з цієї теми мають скоріше публіцистичний характер [16].

Значний обсяг інформації про підготовку кадрів для кримського сільського господарства і промисловості в умовах індустріалізації міститься в роботах А. Самедінова «Десять років господарського і культурного будівництва Криму», «Про радянське, господарське і культурне будівництва Кримської АРСР» [17]. У першій половині 1930-х рр. А. Самедінов був головою РНК Кримської АРСР. Раднарком визначав так звані «контрольні цифри» щодо підготовки робітників і техніків закладами професійно-технічної освіти. Перед педагогами технікумів чітко ставилося також завдання виховання «червоної технічної інтелігенції», яка мала прийти на зміну «буржуазним спецам». Заклади професійно-технічної освіти готували також кадри національного пролетаріату. Пролетарі-кримські татари, на думку партійних керівників, стали базою, опорою у здійсненні курсу ВКП (б). Отже, професійно-технічні заклади освіти ставали важливою ланкою в реалізації національної політики.

Кадри фахівців для здійснення коренізації радянських органів, установ Наркомосу, Наркомздоров'я, промислових трестів готувались професійними школами, технікумами й інститутами.

У першій половині 1930-х рр. у школах, ФЗУ і технікумах істотно збільшується кількість комсомольських осередків. Ідеологічний компонент, антирелігійна пропаганда займають усе більше місця в навчальному процесі. Роботи Б. Бикова «Кримський комсомол в боротьбі за індустріалізацію», А. Камільова «Кульптохід комсомолу Крима», П. Тихомирова «Безбожжє переможе», мали суто практичний характер. Їх призначення полягало в тому, щоб сформулювати завдання і мету низових комсомольських організацій щодо здійснення пропагандистських заходів в учнівському середовищі. Особлива увага приділялась ідеологічному вихованню кримськотатарській молоді і представників національних меншин, бо саме воно мало стати «привідним пасом» в реалізації національної політики в основному селянському середовищі [18].

Роботи другої половини тридцятих років несуть на собі відбиток зміцнілої тоталітарної системи і характеризуються типовим набором ідеологічних штампів, схвалених агітаційно-пропагандистським відділом обкому, на адресу оголошених зверху політичних «злочинців» і славослів'я «мудрої сталінської політики». Саме така брошура наркома освіти Кримської АРСР С. Поляковської «Культурне будівництво в Криму» [19], книга С. Рагацького і М. Щербакова «Кримська АРСР» [20]. У роботі С. Поляковської вказуються загальні цифри зростання кількості шкіл, заснування медичного і сільськогосподарського інститутів, однак в ній відсутній аналіз процесу русифікації, який характеризувався переходом середніх шкіл з кримськотатарської на російську мову навчання. Нічого не згадується також про хронічний брак коштів на відбудову нових приміщень і придбання підручників. Це свідчить про те, що національна політика в шкільній справі набула зовсім інших форм.

Література 1940-1950-х рр. характеризується одноманітністю в оцінках, ідеологічними штампами, обвинувачувальною критикою буржуазної немарксистської педагогіки [21]. Її зміст цілком відповідає партійним установкам того часу, що шкодить історичній об'єктивності. Багато державних і партійних діячів, які брали участь в освітніх процесах, піддавалися незаслуженій критиці. У зв'язку з депортацією з Криму в травні 1944 року кримськотатарського народу на дослідження національної освіти було накладено табу. У літературі навіть не зустрічається згадок про культуру депортованих із Криму народів, а якщо і згадувалося, то лише в негативному забарвленні з незаслужованим тавром колабораціонізму. У публікаціях періоду 1960 – 1980-х рр. прослідковуються інші тенденції. Це пов'язано зі зміною внутрішньополітичного клімату в країні, осудом культу особи Сталіна. Для літератури цього періоду характерне також домінування класових позицій, використання марксистської методологічної бази, ленінських концепцій про освіту і виховання [22].

У публікаціях 1970-х років збільшується кількість використаних у дослідженні архівних документів, які стають доступніші для дослідників, однак висновки все ще носили стереотипний характер, прикладом чого може бути збірник статей про розвиток народної освіти і науки в СРСР. В наукових працях немає критичного аналізу причин недоліків, які були в діяльності освітянських закладів, не дається цілісна оцінка тих процесів, що відбувались в ході здійснення національної політики в галузі освіти. Тенденційно здійснювався добір фактів, який укладався у традиційні схеми викладу подій схвалених партійно-пропагандистськими органами. У роботах підкреслюється роль комуністичної партії в організації системи освіти. Дослідники широко цитували роботи В. Леніна, розглядаючи ленінську концепцію культурної революції в контексті непу в 1920-х рр. Типовим дослідженням для цього періоду є робота дослідження В. Куманьова «Революція і просвітництво мас» [23]. Варто також розглянути роботу П. Кабанова «Історія культурної революції в СРСР», підготовлену

як виклад спецкурсу для студентів педагогічних вузів. Згадану монографію вирізняє детальне викладення теоретичних основ більшовицької концепції культурної революції [24]. Розглядові аспектів культурної революції присвячена монографія Т. Грабар «Культурна революція в СРСР – складова частина ленінського плану побудови соціалізму (1917-1937)» [25]. У монографії С. Бреєва «Розвиток теорії і практики освіти без відриву від виробництва в РРФСР (1917-1941)» вивчено такий компонент системи освіти, як робітнича освіта. Підготовка кваліфікованих робітників без відриву від виробництва, діяльність різних професійних курсів займали значне місце в курсі індустріалізації [26]. Кримська АРСР була часткою єдиної країни, тому всі процеси які відбувалися в СРСР, реалізовувалися і в Криму. Так, різні форми робочої освіти здійснювались на заводах у Севастополі, Керчі, Сімферополі в процесі індустріалізації. Специфіка полягала в тому, що робоча освіта мала сприяти не тільки підготовці кваліфікованих робітників, а й вихованню національного пролетаріату.

Ці роботи носили узагальнюючий характер і були сконцентровані на вивченні загальних питань культурної революції, проблемах ліквідації неписьменності, шкільного будівництва. Оцінки в них були загальноприйнятими і характерними для всієї радянської історичної науки. Позитивна оцінка завдання ліквідації неписьменності навряд чи може викликати в кого-небудь заперечення, однак радянські історики не вказували, що ліквідація неписьменності, за задумом більшовицьких лідерів, мала сприяти ідеологічній обробці населення. Навчання проводилось з цією метою, аби робітники і селяни, самі могли читати друковані партійні видання. Оскільки друковане слово в 1920-х рр. займало дуже мало місця в житті села, особливо національного, в зазначених монографіях так і не були розкриті недоліки процесу ліквідації неписьменності, у тому числі, хронічний брак коштів, кампанійський характер діяльності товариства «Геть неписьменність». В Криму процес ліквідації неписьменності ускладнювався багатонаціональним складом населення, відсутністю поліграфічної бази, браком вчителів для національних меншин, реформою алфавітів ряду народів, що мешкали в Кримській АРСР. Втім ступінь інтенсивності ліквідації неписьменності у різних народів Криму суттєво відрізнявся.

Дослідження 1980-х років в основних оцінках продовжують раніше сформовані концепції. Така, наприклад, монографія В. Плясовського «Політика КППС в галузі народної освіти» [27]. У роботі аналізується комплекс заходів ВКП (б) щодо регулювання системи освіти.

Специфікою відзначається дослідження проблем освіти, культури в 1930-х рр. Робота «Радянська культура в реконструктивний період» підготовлена колективом авторів за редакцією М. Кіма [28]. Були також видані збірки документів [29].

Підбиваючи підсумок огляду історичних досліджень в компартійну добу про діяльність системи освіти, реалізацію національної політики, необхідно вказати, що значна їхня частина не витримала перевірки часом. Вказуючи на причини, слід відзначити, що гуманітарні науки зазнали величезних збитків від панування тоталітарної системи. Дослідники зобов'язані були вміщувати свої роботи в прокрустове ложе ідеологічних штампів. Аналізувався не увесь комплекс архівних документів, а використовувалися лише ті, що підходили під заздалегідь визначені заідеологізовані схеми. Зокрема, не знайшли повного висвітлення: реалізація національної політики більшовиків у сфері освіти, характер і якість роботи шкіл національних меншин, підготовка підручників і навчальних програм, які б враховували особливості різних народів Криму. Поза увагою наукових домагань залишилось вивчення розвитку, стану кримськотатарської освіти і культури, так і не були проаналізовані причини та хід переселенської кампанії євреїв у Північний Крим. А ця кампанія спричинила великі проблеми як для самих переселенців, так і для мешканців півострова. Таким чином,

етнополітика більшовицького режиму у сфері освіти в Кримській АРСР не знайшла належного відображення в історичній літературі досліджуваного періоду.

На межі 80-х і 90-х рр. XX ст. починається якісно новий етап розвитку історичних досліджень, який був пов'язаний з політичним курсом перебудови. Це стало можливим завдяки політиці гласності. Десятиліттями заборонені і замовчувані проблеми стали предметом історичних досліджень. Констатувався своєрідний ренесанс історичної науки, чому сприяло те, що в суспільстві буквально «вибухнув» інтерес до історичного минулого, і передусім до історії радянського суспільства, оскільки цей історичний період був найбільш сфальсифікованим. Процес національного відродження в Україні потребував вивчення, дослідження, аналізу історичного минулого. Національна самосвідомість неможлива без знання власної історії. В Криму в січні 1991 року була відроджена Кримська АРСР, яка існувала у 1920-1930 рр. Почалося масове повернення депортованих сталінським режимом народів, почали вивчатись та досліджуватись різні аспекти історії цих народів у найважчий для них період. Історичні дослідження стимулювались і суто політичними чинниками, як такими, що визначали спадкоємність і наступність Кримської АРСР і сучасної автономії. В політичних колах цього часу активно дискутувалось питання, якою була автономія за своїм характером: територіальною чи національною. Усі зазначені чинники зумовили інтерес до історичних досліджень, чому сприяв більш широкий доступ дослідників до архівних матеріалів та відхід від методів марксистської методології.

Однією з перших робіт кримських дослідників став збірник «Кримська АРСР (1921-1945)» за редакцією Ю. Горбунова, виданий в 1990 р. [30] Збірник зміщує статті, підготовлені з нових методологічних позицій. У статтях аналізуються питання національної політики, історії етнічних меншин, діяльності національних шкіл і технікумів.

Необхідно відзначити роботу «Кримська АРСР: 20-30-ті роки. Історичний нарис» за редакцією І. Хворостяного, що вирізняється глибоким аналізом національних процесів, які відбувалися в Криму, проведення земельної реформи в середині 1920-х рр., яка істотно впливала на внутрішньополітичний клімат автономії [31]. В праці також аналізуються питання національної політики у сфері освіти і підготовки освітянськими закладами кадрів для здійснення коренізації.

Науковий інтерес у роботі В. Брошевана й О. Форманчука «Кримська Республіка: рік 1921» викликають історичні портрети керівників Кримської республіки, з іменами яких пов'язані конкретні заходи щодо перебудови на більшовицьких засадах закладів освіти, практична діяльність з коренізації, діяльності керівних органів новоствореної автономії [32].

Використання нових архівних документів, методологія досліджень істотно розширили коло знань стосовно історії етнополітики і культури Кримської АРСР.

У зазначений період активізувались дослідження, присвячені різним народам Криму які носять, як правило, комплексний характер, і спрямовані на вивчення як матеріальної, так і духовної культури. Монографія І. Ачказієвої включає розділ з історії кримчаків у 1920-1930-х рр. Істотна увага приділена розвитку національних кримчакських шкіл, культосвітньої діяльності, роботі клубів і бібліотек, запровадженню латиниці [33].

Збірка «Німці в Криму» за редакцією Ю. Лаптева, яка вийшла у 2000 р. являє собою ряд статей, присвячених різним етапам історії німецьких колоністів у Криму, в тому числі вивчено питання духовної культури, релігії й освіти в німецьких селах Кримської АРСР [34].

Привертає увагу монографія Д. Урсу «Нариси історії кримськотатарської культури (1921-1944 рр.)» [35]. В першому розділі монографії дається глибокий аналіз соціально-культурної ситуації в автономії в 1920-1930-х рр., досліджено розвиток

кримськотатарських шкіл, особливості підготовки педагогічних кадрів, впровадження курсу коренізації органів управління, а також зміни, які відбулися в політиці ВКП (б) у національному питанні у 1930-х рр. Наступні розділи монографії представлені біографіями видатних кримськотатарських просвітителів, поетів і письменників: О. Акчокракли, А. Айвазова, Б. Чобан-Заде, А. Лятіф-Заде. Автор послідовно характеризує діяльність кожного з них. Так, аналізуючи життєвий шлях Б. Чобан-Заде, автор зазначає, що він працював на початку 1920-х рр. керівником Татарського відділу Наркомосу Кримської АРСР, і зробив великий внесок в розбудову шкільної освіти кримських татар, працював викладачем Тотайкойського педагогічного технікуму і Кримського університету. Б. Чобан-Заде деякий час очолював ЦК партії Міллі-Фірка. О. Акчокракли, А. Айвазов, А. Лятіф-Заде працювали викладачами в Кримському педагогічному інституті і приділяли велику увагу підготовці вчителів для середніх кримськотатарських шкіл.

Д. Урсу є одним із співавторів і редактором бібліографічного довідника «Діячі кримськотатарської культури (1921-1944)» [36], в якому подаються біографічні дані про наркомів освіти Кримської АРСР 1920-1930-х рр., письменників, поетів, журналістів, учених, багато з яких були вчителями кримськотатарських шкіл, технікумів, викладачами Кримського педагогічного інституту. Ряд статей Д. Урсу, а також монографія присвячені вивченню життя і творчості видатного кримськотатарського вченого-філолога, поета, просвітителя Б. Чобан-Заде [37].

У цілому комплексі нових історичних досліджень вивчається діяльність тюркських націонал-більшовиків, які принципово змінюють бачення і розуміння діяльності таких яскравих представників націонал-більшовизму, як М. Султан-Галієв, І. Фір-девс, О. Дерен-Айерли.

Серед монографій, заслуговує на увагу робота Р. Ланди «Іслам в історії Росії», в якій розглядається один з перших великих судових процесів, ініційованих Сталіним у 1928 р., жертвою якого став голова ЦВК Кримської АРСР Вели Ібраїмов [38]. У зв'язку з цією справою була репресована велика група кримськотатарської інтелігенції, у тому числі і нарком освіти Кримської АРСР Усеїн Баліч. Монографію вигідно вирізняє широкий аналіз процесів, що відбувалися в тюркських республіках СРСР. Дано іншу оцінку справі В. Ібраїмова, на відміну від домінуючих раніше. Так, у роботі Д. Голінкова Ібраїмову почеплено ярлик «контрреволюціонера» [39]. По-іншому в монографії Р. Ланди висвітлюється і діяльність М. Султан-Галієва. Тривалий час згадування про М. Султан-Галієва було вилучено з історичних досліджень. Наприклад, у роботі Г. Макарової про діяльність Наркомнацу РРФСР М. Султан-Галієв не згадується взагалі, хоча він займав у наркоматі одну із ключових посад [40]. Сутність цих процесів багато в чому схожа. Фактично вони стали провісником згорання політики коренізації й у першу чергу в сфері освіти.

Інтерес історичної науки до практики вирішення національних питань у 1920-30-х рр. був породжений суто об'єктивними причинами. Розпад СРСР, створення нових незалежних держав, зростання національної самосвідомості, відродження національних культур активізували науковий пошук в історичній науці. Необхідно відзначити дослідження В. Чешко «Філософія и мистика национального вопроса» [41], яку вирізняє високий аналітичний рівень, нові методичні підходи, використання широкої джерельної бази у розкритті теоретичної концепції більшовиків у вирішенні національного питання. Питання етнополітики аналізуються в роботі М. Губогло, яка представляє збірник з 17 статей [42] і дає уявлення про значущість розвитку національної освіти для кожного народу, необхідність збереження рідної мови.

Необхідно відзначити, що національний ренесанс початку 1990-х рр. мав і негативний аспект у вигляді посилення націоналізму, появи ксенофобії, ісламського радикалізму. Коріння даних негативних явищ сягає у сталінську національну політику

1930-х рр. Тому вивчення практики вирішення національних проблем у поліетнічних і полікультурних Україні і Криму має велике значення для сучасного українського соціуму.

Державотворення в Україні в 1991 році стало початком якісно нового етапу у вітчизняних історичних дослідженнях. Відсутність заборонених тем для вивчення, доступ до архівних матеріалів, науковий плюралізм, знайомство з західною методологією й історіографією сприяли появі багатьох праць, присвячених курсові ВКП (б) в Україні і Криму, проблемам коренізації в системі освіти. В монографії Г. Єфіменко «Національна політика керівництва ВКП (б) в Україні 1932-1938 рр.», та інших роботах, проаналізовані зміни, які відбулися в реалізації курсу коренізації в Україні в умовах зміцнення тоталітарного режиму [43].

Дослідженню різних аспектів міжнаціональних відносин, стану національних меншин у 1920-1930-х рр. в УРСР присвячені роботи Б. Чирко, зокрема «Національні меншини в Україні (20-30 роки ХХ ст.)» [44]. У монографії автор значну увагу приділив аналізу формування національної освіти, роботі просвітницьких закладів, процесові ліквідації неписьменності, проведенню етнографічних досліджень.

Регіональні аспекти курсу коренізації в південних областях України аналізуються в роботі О. Данильченко «Етнічні групи півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х років ХХ ст.» [45]. Предметом вивчення згаданих авторів стала також історія окремих етнографічних груп. Ними також проаналізовано соціально-економічний стан німецьких колоній півдня України, функціонування в німецьких селах шкіл і технікумів, участь німецької молоді в громадських організаціях. Дослідники єдині у думці, що схожі процеси відбувалися в німецьких колоніях Кримської АРСР. На їх думку і в Україні, і в Кримській АРСР німецькі школи стали місцем боротьби між комуністичною ідеологією і релігією, змінилися номенклатура дисциплін, кількість навчальних годин, появились нові підручники. Наркомоси УРСР і Кримської АРСР прагнули замінити склад вчителів. Німецька молодь опинилась в складному становищі. Німецькі школи постійно відчували брак коштів. Фактично використовувались ті матеріальні ресурси (наприклад, будівлі) які були сформовані попередніми поколіннями німецьких колоністів. Це дослідження В. Евтуха, Б. Чирко, І. Кулінича, Н. Кривець, В. Ченцова [46].

В 1999 р. був виданий збірник «Євреї в Криму» за редакцією Ю. Могаричева [47]. Різним сторонам єврейської сільськогосподарської колонізації присвячені статті С. Горбачова «Проекти освоєння Криму (із історії єврейських поселень в Криму)», А. Глубочанського й Е. Рівкіної «Кримська Каліфорнія». Слід відзначити також дослідження Г. Костирченко, присвячені проблемам антисемітизму і реалізації національної політики ВКП (б) відносно євреїв [48].

Предметом уваги дослідників стали не тільки соціально-економічні процеси, етнополітика більшовицької партії, але й один з аспектів курсу коренізації – розвиток національної школи. В Україні було захищено ряд дисертацій, присвячених питанням національної освіти. Зокрема, дослідження О. Войналович «Становлення і розвиток загальноосвітньої школи національних меншин в Україні (1917-1938 рр.)», Ю. Чирви «Розвиток народної освіти України (1917-1932 рр.). Історіографія проблеми», Л. Потапової «Розвиток національної школи в Україні (1917-1933)», О. Бистрицької «Розвиток системи освіти національних меншин в Україні (1917-1939)» [49]. У зазначених дисертаційних дослідженнях аналізується розвиток національної освіти в УРСР у період 1920-1930-х років, втім кримська проблематика в них не висвітлюється. Питання освіти, етнополітики в шкільній сфері аналізуються і в монографії В. Кравець «Історія української школи і педагогіки» [50]. Характер розвитку шкільної освіти, роль національної школи у вихованні розглядається в монографіях В. Живодьора «З історії національного шкільництва», О. Пилипчука «Історія науки та освіти в Україні»,

Б. Ступарика «Національна школа: витоки, становлення» [51]. Робота Б. Ступарика вигідно виділяється своїм глибоким змістом, детальністю аналізу становлення національної української школи. Аналіз системи освіти, що склалася в Українській РСР на початку 1920-х рр., її позитивні сторони, відмінність від системи РРФСР міститься і в монографії В. Липинського [52]. Окремим накладом вийшла монографія присвячена етнополітиці більшовицького режиму та проблемам народної освіти в Криму упродовж міжвоєнної доби [53].

Таким чином компаративний аналіз базових тенденцій кримського шкільництва у концептуально-історіографічному вимірі засвідчує актуальність неупередженого вивчення шкільної справи в усьому регіоні за умов комуністичного режиму. Зуання минулого пропонує нам уроки, засвоєння яких є запорукою того, що тоталітарна історія не повториться а ні у вигляді трагедії, а ні у вигляді фарсу.

1. <http://ua.krymr.com/content/article/26840253.html>
2. http://dt.ua/UKRAINE/rosiya-dala-vsogo-lishe-godinu-na-vivchennya-ukrayinskogo-i-krimskotatarskogo-v-shkolah-krimu-176613_.html
3. Луначарский А.В. Просвещение и революция. Сборник статей. – М.: 1925.
4. Ряппо Я.П. Народна освіта на Україні за десять років революції. – Харків, 1927.
5. Духно П.І. Школа на селі та її громадська роль. – Харків, 1926.
6. Буценко А.И. Советское строительство и национальные меньшинства на Украине. – Харьков, 1926.
7. Весь Крым. Юбилейный сборник. 1920-1925. – Симферополь, 1926.
8. Вологдин Б.П. Население Крыма // Весь Крым. Юбилейный сборник. 1920-1925. – Симферополь, 1926.
9. Асанов А. Народное образование в Бахчисарайском районе // Крым. – 1926. – № 2.
10. Десять лет Советского Крыма: Сборник посвященный советизации Крыма (1920-1930) / Под ред. И. Козлова и др. – Симферополь, 1930.
11. Вигдоров А. Национальная школа при царе и советской власти. – М., 1931.
12. Асанов А. О всеобщем начальном обязательном обучении в Крыму. – Симферополь, 1930.
13. Ден Н.В. Крым. – М., 1930.
14. Елагин В. Националистические иллюзии крымских татар в революционные годы // Революция в Крыму. – 1924. – № 1.
15. Богачов А.К. Милли Фирка. Националистическая контрреволюция в Крыму. – Симферополь, 1930.
16. Ибадуллаев Н. Печальная участь // Авдѣт. – 1992. – 2 мая.
17. Самединов А. Десять лет хозяйственного и культурного строительства Крыма. – Симферополь, 1930.
18. Быков Б. Крымский комсомол в борьбе за индустриализацию. – Симферополь, 1934.
19. Поляковская С.В. Культурное строительство в Крыму. – Симферополь, 1939.
20. Щербаков М. Крымская АССР. – Симферополь, 1939.
21. Ключко В.Ф. Культурное строительство в советской деревне в годы второй пятилетке (1933-1937). – М., 1956.
22. Заволока С. Освіта на Україні. – К., 1963.
23. Куманев В.А. Революция и просвещение масс. – М., 1973.
24. Кабанов П.И. История культурной революции в СССР. – М., 1971.
25. Грабарь Т.В. Культурная революция в СССР – составная часть ленинского плана построения социализма (1917-1937 гг.). – М., 1968.
26. Бреев С. Развитие теории и практики образования без отрыва от производства в РСФСР (1917-1941). – Саранск, 1973.
27. Плясовский В.С. Политика КПСС в области народного образования. – М., 1987.
28. Советская культура и реконструктивный период. – М., 1988.
29. Культурное строительство в РСФСР. Документы и материалы. 1921-1927. – М., 1984.
30. Крымская АССР (1921-1945). – Симферополь, 1990.
31. Крымская АССР: 20-30-е годы. – К., 1989.
32. Брошеван В.М. Крымская Республика: год 1921. – Симферополь, 1992.
33. Ачкинази И.В. Крымчаки: историко-этнографический очерк. – Симферополь, 2000.
34. Немцы в Крыму. – Симферополь, 2000.
35. Урсу Д.П. Очерки истории культуры крымскотатарского народа (1921-1941). – Симферополь, 1999.

36. Деятели крымскотатарской культуры (1921-1941 гг.). – Симферополь, 1999.
37. Урсу Д.П. Годы возмужания Бекира Чобан-заде // Голос Крыма. – 2002. – № 37.
38. Ланда Р.Г. Ислам в истории России. – М., 1995.
39. Голинков Д.Л. Крушение антисоветского подполья в СССР. – М., 1978.
40. Макарова Г.П. Народный комиссариат по делам национальностей РСФСР. 1917-1923. – М., 1987.
41. Чешико С.В. Философия и мистика национального вопроса // Общественные науки. – 1990. – № 3.
42. Губогло М.Н. Языки этнической мобилизации. – М., 1998.
43. Ефименко Г.Г. Національна політика керівництва ВКП (б) в Україні (1932-1938 гг.). – К., 2000.
44. Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20-30-і роки ХХ ст.).
45. Данильченко О. Етнічні групи півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст. – К., 1993.
46. Євтух В.Б. Німці в Україні (1920-1990). – К., 1994.
47. Евреи в Крыму. – Симферополь, 1999.
48. Костырченко Г. Отец народов. Ленинская и сталинская национальная политика // Родина. – 2003. – № 2.
49. Войналович О.О. Становлення і розвиток загальноосвітньої школи національних меншин в Україні (1917-1938 рр.): автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 1993; Чирва Ю.І. Розвиток народної освіти України (1917-1932 рр.): історіографія проблеми: дис... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 1995; Потапова Л.В. Розвиток національної школи в Україні (1917-1933 рр.): дис... канд. пед. наук. – К., 1998; Бистрицька О.Б. Розвиток системи освіти національних меншин в Україні у 1917-1939 рр.: дис... канд. іст. наук. – Х., 1998.
50. Кравець В. Історія української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
51. Живоцьор В.Ф. З історії національного шкільництва. – К., 1998; Пилипчук О.Я. Історія науки та освіти в Україні (найдавніші часи – перша третина ХХ ст.). – К., 1998; Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення. – Івано-Франківськ, 1992.
52. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки. – Донецьк, 2000.
53. Журба М., Кондратюк Г. Етнополітика більшовицького режиму та проблеми народної освіти в Криму (20 – 30-х рр. ХХ ст.). – К., 2005.

References

1. <http://ua.krymr.com/content/article/26840253.html>
2. http://dt.ua/UKRAINE/rosiya-dala-vsogo-lishe-godinu-na-vivchennya-ukrayinskogo-i-krimskotatarskogo-v-shkolah-krimu-176613_.html
3. Lunacharskiy A.V. Prosveshchenie i revoliutsiia. Sbornik statey. – М.: 1925.
4. Riappo Ya.P. Narodna osvita na Ukraini za desiat rokov revoliutsii. – Kharkiv, 1927.
5. Dukhno P.I. Shkola na seli ta ii' hromadska rol'. – Kharkiv, 1926.
6. Butsenko A.I. Sovetskoe stroitelstvo i natsionalnye menshinstva na Ukraine. – Kharkov, 1926.
7. Ves Krym. Yubileyny sbornik. 1920-1925. – Simferopol, 1926.
8. Vologdin B.P. Naselenie Kryma // Ves Krym. Yubileyny sbornik. 1920-1925. – Simferopol, 1926.
9. Asanov A. Narodnoe obrazovanie v Bakhchisarayskom rayone // Krym. – 1926. – № 2.
10. Desiat let Sovetskogo Kryma: Sbornik posviashchennyyu sovetizatsii Kryma (1920-1930) / Pod red. I. Kozlova i dr. – Simferopol, 1930.
11. Vigdorov A. Natsionalnaia shkola pri tsare i sovetsoy vlasti. – М., 1931.
12. Asanov A. O vseobshchem nachalnom obiazatelnom obuchenii v Krymu. – Simferopol, 1930.
13. Den N.V. Krym. – М., 1930.
14. Elagin V. Natsionalisticheskie illiuzii krymskikh tatar v revoliutsionnye gody // Revoliutsiia v Krymu. – 1924. – № 1.
15. Bogachov A.K. Milli Firka. Natsionalisticheskaia kontrevoliutsiia v Krymu. – Simferopol, 1930.
16. Ibadullaev N. Pechalnaia uchast // Avdet. – 1992. – 2 maia.
17. Samedinov A. Desiat let hoziaystvennogo i kulturnogo stroitelstva Kryma. – Simferopol, 1930.
18. Bykov B. Krymskiy komsomol v borbe za industrializatsiiu. – Simferopol, 1934.
19. Poliakovskaia S.V. Kulturnoe stroitelstvo v Krymu. – Simferopol, 1939.
20. Shcherbakov M. Krymskaia ASSR. – Simferopol, 1939.
21. Klochko V.F. Kulturnoe stroitelstvo v sovetsoy derevne v gody vtoroy piatiletki (1933-1937). – М., 1956.
22. Zavoloka S. Osvita na Ukraini. – К., 1963.
23. Kumaney V.A. Revoliutsiia i prosveshchenie mass. – М., 1973.
24. Kabanov P.I. Istoriia kulturnoy revoliutsii v SSSR. – М., 1971.

25. Grabar T.V. Kulturnaia revoliutsiia v SSSR – sostavnaia chast leninskogo plana postroeniia sotsializma (1917-1937 gg.). – M., 1968.
26. Breev S. Razvitie teorii i praktiki obrazovaniia bez otryva ot proizvodstva v RSFSR (1917-1941). – Saransk, 1973.
27. Pliasovskiy V.S. Politika KPSS v oblasti narodnogo obrazovaniia. – M., 1987.
28. Sovetskaia kultura i rekonstruktivnyu period. – M., 1988.
29. Kulturnoe stroitelstvo v RSFSR. Dokumenty i materialy. 1921-1927. – M., 1984.
30. Krymskaia ASSR (1921-1945). – Simferopol, 1990.
31. Krymskaia ASSR: 20-30-e gody. – K., 1989.
32. Broshevan V.M. Krymskaia Respublika: god 1921. – Simferopol, 1992.
33. Achkinazi I.V. Krymchaki: istoriko-etnograficheskii ocherk. – Simferopol, 2000.
34. Nemtsy v Krymu. – Simferopol, 2000.
35. Ursu D.P. Ocherki istorii kultury krymskotatarskogo naroda (1921-1941). – Simferopol, 1999.
36. Deiateli krymskotatarskoy kultury (1921-1941 gg.). – Simferopol, 1999.
37. Ursu D.P. Gody vozmuzhaniia Bekira Choban-zade // Golos Kryma. – 2002. – № 37.
38. Landa R.G. Islam v istorii Rossii. – M., 1995.
39. Golinkov D.L. Krushenie antisovetskogo podpolia v SSSR. – M., 1978.
40. Makarova G.P. Narodnyu komissariat po delam natsionalnostey RSFSR. 1917-1923. – M., 1987.
41. Cheshko S.V. Filosofiia i mistika natsionalnogo voprosa // Obshchestvennye nauki. – 1990. – № 3.
42. Guboglo M.N. Yazyki etnicheskoy mobilizatsii. – M., 1998.
43. Efimenko H.H. Natsionalna polityka kerivnytstva VKP (b) v Ukraini (1932-1938 gg.). – K., 2000.
44. Chyrko B.V. Natsionalni menshyny v Ukraini (20-30-i roky XX st.).
45. Danylchenko O. Etnichni hrupy pivdnia Ukrainy: ekonomichne ta sotsialno-politychne stanovyshe na pochatku 20-kh rr. XX st. – K., 1993.
46. Yevtukh V.B. Nimtsi v Ukraini (1920-1990). – K., 1994.
47. Evrei v Krymu. – Simferopol, 1999.
48. Kostyrchenko G. Otets narodov. Leninskaia i stalinskaia natsionalnaia politika // Rodina. – 2003. – № 2.
49. Voinalovych O.O. Stanovlennia i rozvytok zahalnoosvitnoi shkoly natsionalnykh menshyn v Ukraini (1917-1938 rr.): avtoref. dys... kand. ped. nauk. – K., 1993; Chyryva Yu.I. Rozvytok narodnoi osvity Ukrainy (1917-1932 rr.): istoriografiia problemy: dys... kand. ist. nauk. – Dnipropetrovsk, 1995; Potapova L.V. Rozvytok natsionalnoi shkoly v Ukraini (1917-1933 rr.): dys... kand. ped. nauk. – K., 1998; Bystrytska O.B. Rozvytok systemy osvity natsionalnykh menshyn v Ukraini u 1917-1939 rr.: dys... kand. ist. nauk. – Kh., 1998.
50. Kravets V. Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky. – Ternopil, 1994.
51. Zhyvodor V.F. Z istorii natsionalnoho shkilnytstva. – K., 1998; Pylypchuk O.Ya. Istoriia nauky ta osvity v Ukraini (naidavnishi chasy – persha tretyna XX st.). – K., 1998; Stuparyk B.M. Natsionalna shkola: vytoky, stanovlennia. – Ivano-Frankivsk, 1992.
52. Lypynskiy V.V. Stanovlennia i rozvytok novoi systemy osvity v USRR u 20-ti roky. – Donetsk, 2000.
53. Zhurba M., Kondratiuk H. Etnopolityka bilshovytskoho rezhymu ta problemy narodnoi osvity v Krymu (20 – 30-kh rr. XX st.). – K., 2005.

Журба М.А.

Крымское школьное образование в контексте этнополитики большевистского режима в 20-30-х гг. XX в.: концептуально-историографический дискурс.

Анализируется состояние исследования проблемы крымского школьного образования в контексте национальной политики коммунистической верхушки в течение межвоенного периода. Определены этапы научного осмысления советскими и отечественными историками образовательной системы в регионе, а также внедрения советской педагогики в учебный процесс общеобразовательных крымскотатарских школ.

Ключевые слова: Украина, историография, Крым, крымские татары, школьное образование, советская власть.

Zhurba M.A.

The Crimean school education in the context of ethnic policy of the Bolshevik regime in 20-30s of twentieth century: conceptual and historiographical discourse.

The article examines the state of the research problems of the Crimean school education in the context of the national policy of the Communist apex during the interwar period. The stages of scientific understanding of Soviet historians and national education system in the region, as well as the introduction of Soviet pedagogy in the educational process of the Crimean Tatar secondary schools.

Keywords: Ukraine, historiography, the Crimea, the Crimean Tatars, schooling, the Soviet authorities.